परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

यस अध्ययनमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा सम्बन्धमा विश्लेषण गरिएको छ । नेपालमा सामुदायिक विद्यालयको स्थापना र व्यवस्थापन सरकारले नै गर्दै आएको देखिन्छ । देशका विभिन्न आवश्यक स्थानमा विद्यालय स्थापना गरि शिक्षकको दरबन्दी समेतको व्यवस्था सरकारले शिक्षा मन्त्रालय मार्फत गर्ने गरेको देखिन्छ । विद्यालयको भवन निर्माण गर्ने देखि लिएर विधार्थीहरूलाई विभिन्न खालका छात्रवृत्तिको व्यवस्था समेत सामुदायिक विद्यालयमा उपलब्ध गराएको देखिन्छ । यति प्रयास हुँदाहुँदै पनि सामुदायिक विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयको तुलनामा ज्यादै कमजोर देखिन्छ । अर्कोतर्फ हेर्ने हो भने नेपालमा केहि दशक अगाडि देखि संस्थागत विद्यालयहरू च्याउ उम्रे झैं उम्रन थालेका देखिन्छन् । संस्थागत विद्यालयहरू केहि बर्षभित्रै राजधानी लगायत देशका विभिन्न स्थानमा ठूलो संख्यामा स्थापना भएका छन् । संस्थागत विद्यालयहरूले महङ्गो शुल्क समेत असुल्ने गरेका छन् । शुरुमा धनी र सम्पन्न अभिभावकका छोराछोरीहरू यस्ता संस्थागत विद्यालयहरूमा पढ्ने गरेकोमा विस्तारै मध्यम वर्गीय परिवारका अभिभावकले पनि आफ्ना नानीहरूलाई संस्थागत विद्यालयमा पढाउन कसरत गरि रहेको देखिन्छ । संस्थागत विद्यालयमा केटाकेटीहरूलाई बढी अनुशासनमा राखिने,अंग्रेजी माध्यामबाट पढाई हुने, र एस.एल.सी. परीक्षामा राम्रो श्रेणीमा उत्तिर्ण हुने जस्ता आशाले गर्दा मध्यम वर्गीय परिवारका अभिभावकले आफ्ना नानीहरूलाई आफ्नो आर्थिक स्थिति नाजुक हुदाहुँदै पनि संस्थागत विद्यालयमा भर्ना गरि पढाएको देखिन्छ ।

नेपालमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा सम्बन्धमा विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयका सम्पूर्ण पाठ्यपुस्तकहरू नेपाली भाषामा लिपिवद्ध भएका र शिक्षकले शिक्षण गर्दा पनि नेपाली भाषाको माध्यामबाटै शिक्षण गराउने गरेको देखिन्छ तर नेपालका संस्थागत विद्यालयमा अनिवार्य नेपाली बिषय बाहेक सम्पूर्ण पाठ्यपुस्तकहरू अंग्रेजी भाषामा लिपिवद्ध भएका देखिन्छन् । संस्थागत विद्यालयमा शिक्षण पनि अंग्रेजी भाषाकै माध्यामबाट गरिन्छ । यसका अतिरिक्त संस्थागत विद्यालयमा नियमित

पढाई हुने,बिषय शिक्षकले दत्तचित्त भएर शिक्षण गर्ने जस्ता सकरात्मक पक्ष भएकाले उच्च उपलव्धि हांसिल भएको देखिन्छ ।

मानव जीवनको विकासको लागि शिक्षा एक महत्त्वपूर्ण र अनिवार्य तत्त्व भए झैं भाषाको विकास पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण मान्न सकिन्छ । शिक्षाको विकास सँगसँगै भाषाको पनि विकास भएको हुन्छ । विश्वमा भिन्न भिन्न प्रकारका भाषाहरूको विकास भएको पाइन्छ । शिक्षाको शुरूवात पश्चिममा ग्रीक र रोमन शिक्षा पद्धतिबाट भएको मानिन्छ भने पूर्वमा प्राचीन शिक्षा पद्धति हिन्दू र वौद्ध शिक्षा प्रणालीवाट शुरूवात भएको पाइन्छ । त्यस्तै नेपालमा प्राचीन कालदेखि आधुनिक कालसम्मको शिक्षाको विकासलाई हेर्दा धेरै उतार चढाव भएको पाइन्छ । नेपाललाई चार जात र छत्तिस वर्णको फूलवारी मानिएको छ । यस वाक्यबाट स्पष्ट हुन्छ कि नेपालमा धेरै जात र धर्म संस्कृति मान्ने मानिसको वसोवास रहेको छ । प्रत्येक जातिको आ-आफ्नै धर्म, संस्कृति, भेषभूषा र मातृभाषा छ । नेपालको इतिहासलाई केलाउने हो भने यहाँको प्राचीन शिक्षा प्रणाली हिन्दू र बौद्ध दर्शनमै आधारित थियो र त्यसै अनुरूप प्राथमिक शिक्षा र उच्च शिक्षा प्रणाली अपनाइएको हुन्थ्यो, जसमा गुरूकुल, ऋषिकुल र देवकुल प्रणालीहरू थिए । त्यसवेला संस्कृतमा नै अध्ययन हुने गरेको किंवंदन्ती पाइन्छ । प्राचीन कालमा नेपालमा संस्कृत भाषा र चिनीयाँ भाषा (मान्डेरिन) र भोटेभाषाले निकै नाम कमाएको थियो । भोटे भाषालाई तिब्बती भाषा पनि भनिन्थ्यो । लिच्छविकाल पछि मल्ल राजाहरूका समयमा पनि नेपालमा संस्कृत भाषाको व्यापकता बढ्दै गएको थियो । त्यसवेला कविता, भजन, नाटक र नृत्य संगीतहरू संस्कृत भाषामा नै रचना गरिएको पाइन्छ । खासगरी खस क्षेत्रीहरूले दुल्लु र सिंजालाई आफ्नो राजधानी वनाई रूस भाषालाई आफ्नो राष्ट्रिय भाषा वनाएका थिए । खस राज्यमा संस्कृत भाषाको राम्रो विकास भै यसवाट खस भाषा र अहिलेको नेपाली भाषाको विकास भएको पाइन्छ, (शर्मा, २०६०) ।

नेपालमा धेरै पछि मात्र नेपाली भाषाको उदय भै राष्ट्रिय भाषाको रूपमा मान्यता पाएको भन्न सकिन्छ । तथापि अहिले पनि विभिन्न जात जाति, धर्म, संस्कृति र भेषभूषा अपनाउने मानिसहरूको वाहुल्यता रहेको हाम्रो देशमा प्रत्येक जातिको आफ्नै मातृभाषा रहेको छ । नेपालमा १९९० कार्तिक १६ गते एस.एल.सी परीक्षावोर्ड गठन भएपछि प्रवेशिका परीक्षा

नेपालमा नै हुन थालेको हो । वि.स. १९९० सालदेखि शुरू भएको एस.एल.सी परीक्षाको विकसित रूप अहिलेको परीक्षा प्रणालीलाई मान्न सकिन्छ । एस.एल.सी परीक्षामा हाल ८०० पूर्णाङ्क कायम गरिएको छ । अनिवार्य र इच्छाधीन विषयको छुट्टाछुट्टै विषय तोकिएको छ । नेपालमा एस.एल.सी परीक्षाको थालनी भएपछि सामुदायिक विद्यालयका सम्पूर्ण पाठ्यपुस्तकहरू पनि नेपाली भाषामा नै लिपिबद्ध भएको देखिन्छ ।

नेपालमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा पठन पाठन भै एस.एल.सी परीक्षामा विद्यार्थीहरू संलग्न हुने गर्छन् । समग्र विषयको नतिजाको उपलब्धि प्राप्तिमा सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको एस.एल.सी परीक्षाको तुलनात्मक अध्ययन गरी उपलब्धिको आधारमा विश्लेषण गर्ने जमर्को यस अध्ययनमा गरिएको छ । यस अध्ययनमा नेपालमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा के कस्तो उपलब्धि हाँसिल भएको छ, भन्ने तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ । नेपालका निजी तथा सार्वजनिक विद्यालय दुवैमा एस.एल.सी. परीक्षाको परिणाम हेर्दा निजी विद्यालयको उपलब्धि धेरै उच्च रहको देखिँदै आएको छ । यस अध्ययनमा भने समग्र विषयको उपलब्धिलाई विश्लेषण गरि उपलब्धि के कस्तो रहेको छ, भन्ने सम्बन्धमा खोज गरी तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ ।

१.२. समस्याको कथन

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्दा उपलब्धि प्राप्तिमा फरक देखिन्छ । यसमा दुवै थरीका विद्यालयमा रहेका विद्यमान समस्याहरू नै मुख्य कारकका रूपमा देखिएका छन् । त्यसमध्ये पनि विशेष गरी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्र/छात्राहरूको उपलब्धि न्यून हुनुमा मुख्य कारण आर्थिक कारण नै हो । गरिबीको चपेटामा जीवन बाँच्न वाध्य भएका अभिभावकले आफ्ना छोराछोरीलाई महङ्गा विद्यालयमा अध्ययन गर्न पठाउन सक्दैनन् । यी बाहेक अरु पनि थुप्रै समस्याहरू वाधक तत्त्वको रूपमा रहेका हुन सक्छन् । तिनै समस्याहरूको खोजी गर्ने, उपलब्धि प्राप्तिमा फरक आउनका विभिन्न कारणहरू पहिचान गर्ने, विद्यालयको उपलब्धिमा असर पार्ने तत्त्वहरू पहिचान गर्ने र ती समस्याको समाधान गर्ने सुझाब पेश गर्न पनि त्यतिकै आवश्यक हुन्छ । त्यस्तै छात्र र छात्रा बिचको उपलब्धि प्राप्तिमा पनि फरक देखिन्छ । यसका कारणहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्ने उद्देश्य पनि यस अध्ययनमा राखिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने उपलब्धिमा न्यून हुनु ज्यादै समस्याको विषय हो । त्यसरी नै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीमध्ये सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धिमा कमी देखिनुको कारण पहिचान गर्नु यस अध्ययनको लक्ष्य रहेको छ । यसर्थ, सामुदायिक विद्यालयहरूले एस.एल.सी परीक्षाको उपलब्धि बारेमा वास्ता नगर्नु, उपलब्धिको बारेमा लेखाजोखा गर्न नसक्नु, विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा आएका फरकका कारणहरू पत्ता लगाउन नसक्नु साथै यस्ता फरकपन आउने कुराहरूलाई समाधान गर्न नसक्नु मुख्य समस्या रहेको देखिन्छ ।

१.३ अध्ययनको औचित्य

हाम्रो देशका सार्वजनिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा एस.एल.सी परीक्षाको नतिजाको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने हो भने सार्वजनिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयका उत्तिर्णाङ्क परीणाम संख्यात्मक र गुणात्मक दुवै रूपले हेर्दा बढी भएको पाईन्छ । समग्र विषयको उपलब्धिको अध्ययन गर्ने हो भने सार्वजनिक विद्यालय भन्दा निजी विद्यालयको उपलब्धि उच्च रहेको देखिन्छ । यसको कारण विभिन्न समुदाय, जात जाति र भाषा-भाषीको बाहुल्यता रहेको हाम्रो देशका विद्यालयमा भर्ना हुने विद्यार्थी र शिक्षण गराउने शिक्षकको शिक्षण सिकाई कौशलताको बारेमा ज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

यस अध्ययनले सार्वजनिक विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षामा समग्र विषयमा उच्च उपलब्धि प्राप्त हुन नसक्नुका कारण पत्ता लगाउन सहयोग गर्नेछ । सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयको उपलब्धिमा पारेको प्रभाव थाहा पाउन सकिन्छ । कमजोर उपलब्धि वारेमा अध्ययन र अनुसन्धान गर्न मद्दत पुग्ने छ । सार्वजनिक र संस्थागत विद्यालयको पठन पाठन, शिक्षक तालिम र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको गहिरो अध्ययन गर्न सकिन्छ । समग्र विषयमा उच्चतम सफलता हासिल गर्ने उपायहरू खोजी गरी त्यसलाई सम्बन्धित विद्यार्थी, शिक्षक र अन्य सम्बद्ध पक्षसम्म पुऱ्याउन सकिन्छ ।

यस अध्ययनले सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको प्रवेशिका परीक्षाको बारेमा तुलनात्मक अध्ययन गरिने हुनाले दुवै विद्यालय बीच एस.एल.सी परीक्षाको परिणाममा के कस्ता भिन्नता र समानता रहेछन् भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैगरी

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको परिणाममा भिन्नता आउनुको कारण पत्ता लगाउन सकिन्छ । त्यति मात्र नभएर उपलब्धिमा भिन्नता ल्याउने कारणहरूको न्यूनीकरण गर्न समाधानका उपायहरू समेत प्रष्ट पार्ने देखिन्छ ।

त्यसैगरी यस अध्ययनको मद्दतले पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था, शिक्षण विधिमा सुधार, पर्याप्त शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था, कक्षाकोठाको व्यवस्था, निरीक्षण तथा अनुगमन प्रणालीको थालनी जस्ता विषयमा सुधार गर्ने जमर्को गरिएको छ । यस अध्ययनबाट परीक्षाफलको विश्लेषण गर्नु पर्ने, शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने, शिक्षकले पुरा समय शिक्षणमा विताउनुपर्ने, विद्यार्थीलाई नियमित विद्यालयमा उपस्थित गराई अध्ययन गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्ने जस्ता विषयमा समेत सुझाब पेश गरिएको छ । यस अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई अन्य जिल्लाका विद्यार्थीको उपलब्धिसँग तुलना गरी अध्ययन गर्न सघाउ पुग्ने आशा गरिएको छ । त्यसरी नै यस अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षले सम्पूर्ण विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षक र प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपललाई आ-आफ्ना कमी कमजोरी पत्ता लगाई सुधार गर्न उत्प्रेरीत गर्नेछ । विद्यालय निरीक्षक, स्रोतव्यक्ति, शैक्षिक योजनाकार तथा नीति निर्मातालाई समेत नीति निर्माण तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने आशा लिइएको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :

१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको एस.एल.सी. परीक्षाको प्राप्ताङ्कको लेखाजोखा गर्नु ।

२ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको सिकाई उपलब्धिमा भिन्नताका कारणहरू पत्ता लगाउनु ।

३ विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिमा आएका भिन्नता कम गर्नका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू

यस अध्ययनको लागि छनौट गरिएको शीर्षक अन्तरगत निम्न प्रश्नहरू

तयार गरिएका छन् :

१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको उपलब्धिमा फरक हुन्छ कि हुँदैन ?

२ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको समग्र विषयको परीणाममा फरक पाइन्छ कि पाइदैन ?

३ विद्यालयमा प्रर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था छ कि छैन ?

४ विद्यार्थीहरूको उपलब्धिमा फरक आउनाको कारणहरू के के हुन् ?

५ शिक्षकहरूलाई तालिम दिने व्यवस्था छ कि छैन ?

६. छात्र र छात्राको उपलब्धिमा फरक छ कि छैन ?

७. शैक्षिक उपलब्धि कम हुने कारणहरू के के हुन सक्छन् ?

१.६ अध्ययनको परिसीमा

साधन, स्रोत, समय साथै अन्य विभिन्न कारणले गर्दा यस अध्ययनको परीसीमा निम्न अनुसार सीमित गरिएको छ :

यो अध्ययन धनकुटा जिल्लाको धनकुटा नगरपालिका क्षेत्रका २ वटा सामुदायिक र २ वटा सरकारी विद्यालयको गरी जम्मा ४ वटा विद्यालयहरूमा मात्र गरिएको छ । यो अध्ययन सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको उपलब्धिमा सीमित रहेको छ । यो अध्ययन २०६६ सालको एस.एल.सी. परीक्षाको उपलब्धिमा केन्द्रित रहेको छ । अध्ययनका क्रममा सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक/ प्रिन्सिपल, विषय-शिक्षकहरू, अभिभावकहरू र विद्यार्थीलाई प्रश्नावली भराई तथा विद्यालयबाट अभिलेख हेरी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

यसै गरी विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने धेरै तत्त्वहरू मध्ये विद्यार्थीसँग सम्बन्धित तत्त्व उमेर, लिङ्ग, प्राथमिक शिक्षा, गृहकार्य, ट्यूसन आदिका वारेमा अध्ययन गरिएको छ । शिक्षकको योग्यता, अनुभव र तालिमका वारेमा अध्ययन गरिएको छ । अभिभावकको पेशा, आर्थिक स्थिति, विद्यालयसंगको सम्बन्धका वारेमा समेत अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ शब्दहरूको परिभाषा

शोधपत्रमा प्रयोग भएका सामुदायिक विद्यालय, संस्थागत विद्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, उपलब्धि जस्ता पारिभाषिक शब्दहरूको अर्थ स्पष्ट हुने गरी उल्लेख गरिएको छ । त्यसै गरी छोटकरीमा लेखिएका शब्दहरूको पूर्णरूप उल्लेख गरी प्रष्ट पारिएको छ । जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ :

जिल्ला शिक्षा कार्यालय :	जिल्लामा विद्यालय तहको शिक्षा क्षेत्र हेर्ने कार्यालय । नेपाल अधिराज्यभरी ७५ वटा जिल्ला शिक्षा कार्यालय छन् ।
सामुदायिक विद्यालय :	नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान पाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय ।
संस्थागत विद्यालय :	नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान नपाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त गरी स्थापना गरिएका विद्यालय ।
उपलब्धि :	धनकुटा जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको विक्रम सम्वत् २०६६ सालको एस.एल.सी परीक्षामा सामेल भै प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्क ।
औषत :	धनकुटा जिल्लामा छनौटमा परेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको कुल अंकलाई विद्यार्थी संख्याले भाग गरेर निकालिएको प्राप्ताङ्क ।
नगरपालिका:	विकासका पूर्वाधारहरू पुगेको र कम्तिमा २०,००० जनसंख्या रहेको शहरी क्षेत्र ।

परिच्छेद : दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन :

कुनैपनि अध्ययन अनुसन्धान गर्दा सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनबाट आफुले गर्ने अध्ययनलाई कसरी अगाडि बढाउने भन्ने प्रष्ट हुन्छ । सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनसँग मिल्ने वा अध्ययनलाई सहयोग पुग्ने साहित्यलाई सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन भनिन्छ । अध्ययन अनुसन्धान गर्दा अध्ययनसँग सम्बन्धित विभिन्न पुस्तक, लेख, रचना अध्ययन गरी अनुसन्धानात्मक कार्य गर्दा कस्तो क्षेत्रलाई समेट्ने, कस्तो उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने, कस्ता विधिहरू अपनाउने, तथ्याङ्क संकलनमा कस्ता साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको प्रस्तुती गर्ने क्रममा सहयोग पुग्न जाने हुन्छ । यस अध्ययनमा पनि अध्ययनसँग मिल्ने खालको साहित्यहरूको अध्ययन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

बराल (२०६२), ले तयार पार्नुभएको शोधपत्र अनुसार बनेपा तथा पनौति नगरपालिका अन्तर्गत सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र एस.एल.सी. परीक्षा उपलब्धिमा परेको प्रभाव विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू समेत सुझावको रूपमा प्रस्तुत गर्नु भएको छ । अध्ययनको क्रममा प्राप्त भएका तथ्याङ्कको आधारमा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि उच्च रहेको प्रस्तुत शोधपत्रमा स्पष्ट देख्न सकिन्छ । यस अध्ययनमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको सिकाइ प्रक्रियाको भिन्नता पत्ता लगाउनु, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा देखा परेका समस्या पत्ता लगाउनु, व्याख्या विश्लेषण गर्नु र मौजुदा समस्यालाई निराकरण गर्न उपाय पत्ता लगाउनु रहेको उल्लेख गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयको औषत उपलब्धि भन्दा संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि उच्च रहेको अध्ययनमा उल्लेख गरिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयको हालको उपलब्धिमा बृद्धि गर्न शिक्षकलाई लामो अवधिको तालिम दिनुपर्ने, शैक्षिक सामग्रीको प्रयाप्त व्यवस्था हुनुपर्ने, संस्थागत विद्यालयले लिने गरेको चर्को शुल्क घटाउनु पर्ने र सरकारले शिक्षा क्षेत्रमा अरु क्षेत्रको तुलनामा पर्याप्त बजेट छुट्याउनु

पर्ने र समग्रमा अभिभावकको आर्थिक उन्नति नभै छोराछोरीको पढाइको स्तर उकास्न नसकिने सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

पौडेल (२०६५) का अनुसार, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन विषयमा शोधपत्र तयार गर्नु भएको छ । उहाँले शोधपत्र तैयार गर्ने क्रममा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण र व्याख्या गर्ने कार्य पूरा गरेको देखिन्छ । अध्ययनको उद्देश्य अन्तर्गत सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका निजी तथा सामुदायिक स्तरमा सञ्चालित विद्यालयहरूबाट २०५९ देखि २०६३ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको नियमिततर्फ संलग्न विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको लेखाजोखा गरिएको छ । श्रेणी, लिङ्ग र जातजातिको आधारमा तुलना गरी उक्त भिन्नता देखिनुका कारणहरू पत्ता लगाइ समस्या समाधानका उपयुक्त सुझाव समेत प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । शोधकार्य लेखनको सिलसिलामा प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत आफै उपस्थित भै विद्यालयहरूमा प्रत्यक्ष भेटघाट, प्रश्नावली मार्फत अन्तर्वार्ताद्वारा तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य गरेको पाइन्छ भने सहायक स्रोत अन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालय र विद्यालयहरूबाट एस.एल.सी. परीक्षाको परीक्षाफल सम्बन्धी तथ्याङ्क र अन्य आवश्यक तथ्याङ्क समेत सङ्कलन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा पर्याप्त फर्निचरको व्यवस्था नभएको, विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात नमिलेको, शिक्षकको दरवन्दी पूर्ति गर्न नसकिएको, आवश्यक बजेट विनियोजन हुन नसकेको जस्ता समस्या देखिन्छन् । यति हुँदाहुँदै पनि संस्थागत विद्यालयको नतिजा उत्कृष्ट हुनुमा विद्यालयमा कडा अनुशासन कायम गरिएको, शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था राम्रो भएको, विषय शिक्षकले पूरै समय दत्तचित्त भएर शिक्षण गराउने गरेको र आर्थिक रूपमा सम्पन्न विद्यार्थी मात्र प्रायः संस्थागत विद्यालयमा पढ्ने हुनाले उनीहरूको पढ्ने समय प्रशस्त हुने हुनाले उच्च उपलब्धि प्राप्त भएको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

सार्वजनिक विद्यालयले भवन, कक्षा कोठा, सरसफाइ, चमेनागृह, प्राथमिक उपचार कक्ष, खेल मैदान, शौचालय जस्ता भौतिक कुराको सुधार गर्न जरुरी रहेको सुझाव दिइएको छ । त्यस्तै गरी विद्यार्थी शिक्षक अनुपात घटाउनु पर्ने, विद्यालयमा कडा अनुशासन कायम गरिनु

पर्ने, विद्यार्थी विद्यालयमा अनुपस्थित भएमा सामान्य जरिवाना र चेतावनी समेत दिनुपर्ने सुझाव पेश गरिएको छ ।

लुईटेल (२०६५) का अनुसार, सामुदायिक एवं संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमाा ४ वटा सामुदायिक र ४ वटा संस्थागत विद्यालयमध्ये ग्रामीण र शहरी क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरू छनौट गरी अध्ययन गरिएको छ । एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयमा विद्यार्थीहरू असफल हुने, ग्रामीण र शहरी विद्यालयको उपलब्धिमा फरक भएको, छात्र र छात्राको गणित विषयको उपलब्धि फरक भएको, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको उपलब्धि फरक देखिएको तथ्याङ्कबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्यहरू सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको प्रवेशिका परीक्षामा गणित विषयको उपलब्धिको लेखाजोखा गर्नु, गणित विषयको प्राप्ताङ्कमा भिन्नताका कारणहरू पत्ता लगाउनु र शैक्षिक उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको पहिचान गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा छनौटमा परेका प्रत्येक विद्यालयका प्रधानाध्यापक/ प्रिन्सिपल, विषय शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकलाई नमूना छनौट गरी प्रश्नावली मार्फत प्रतिक्रिया लिइ प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा प्राथमिक र सहायक दुवै स्रोतको प्रयोग गरेर व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको प्रवेशिका परीक्षाको उपलब्धि उच्च रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । गणित विषयको शिक्षणमा तालिमको अभाव, पाठ्यपुस्तकको अभाव, शैक्षिक सामग्रीको अभाव, गणित प्रति विद्यार्थीको कमजोर आधार, घरमा कम पढ्ने बानी, आर्थिक अवस्था कमजोर, ट्युसन/कोचिङ्गको व्यवस्था नभएको, परीक्षाको विश्लेषण गर्ने नगरेको जस्ता कारणले गर्दा सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धि न्यून हुन गएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

यस अध्ययनमा देखिएका समस्या समाधान गर्नका लागि सामुदायिक विद्यालयमा पाठ्यक्रमको उपलब्धता हुनुपर्ने, शिक्षक तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने, शिक्षण सामग्रीको

व्यवस्था गर्नुपर्ने, तल्ला कक्षादेखि नै गणित विषय प्रभावकारी शिक्षण गर्नुपर्ने, कमजोर विद्यार्थीका लागि विद्यालयमा छुट्टै राखी अध्ययन गराउनु पर्ने, विद्यार्थीलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थित हुन प्रोत्साहन गर्नुपर्ने जस्ता सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

सेरिड (१९९३), ले गरेको अध्ययन अनुसार, 'सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको दक्षता स्तर तुलनात्मक अध्ययन' को शीर्षकमा काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुरमा अध्ययन गरेको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य पनि सार्वजनिक तथा निजी प्राथमिक विद्यालयको भौतिक सुविधा मूल्याङ्कन गर्नु, शिक्षकको शैक्षिक योग्यता र तालिमको स्थिति पत्ता लगाउनु, विद्यालयको आर्थिक स्थितिको जाँच गर्नु, प्रयोग गरिएको शिक्षण विधि र कक्षा व्यवस्थापनको स्थिति पत्ता लगाउनु तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि पत्ता लगाउनु रहेको थियो । यस अध्ययनमा २० जना प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपल, ८० जना शिक्षक र २०० जना विद्यार्थीको नमूना छनौट गरी अध्ययन गरिएको थियो । यसमा मुख्य गरी नेपाली, अङ्ग्रेजी, विज्ञान र गणित विषयको उपलब्धि हेरिएकोमा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि राम्रो देखिएको थियो । उपलब्धि उच्च हुनुमा संस्थागत विद्यालयमा अङ्ग्रेजी भाषाबाट अध्यापन गराइने, वित्तीय व्यवस्था राम्रो भएको र शिक्षकहरूले शिक्षण सिकाइमा बढी ध्यान दिने निष्कर्ष निकालिएको थियो भने सामुदायिक विद्यालयले शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, घरमा विद्यार्थीले पढ्ने समय बढाउनु पर्ने, विद्यार्थीलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थित गराउनु पर्ने जस्ता समस्या समाधानका सुझाव प्रस्तुत गरिएको थियो ।

२.२ सैद्धान्तिक खाका

यो अध्ययनलाई विश्वासिलो र भरपर्दो बनाउन विश्वका ख्याती प्राप्त व्यक्तिहरूले प्रतिपादन गरेका सिद्धान्तको आधार लिइएको छ । प्रोफेसर जर्ज इल्टन मायो र म्यारी पार्कर फोलेटको मानव सम्बन्ध सिद्धान्त र थर्नडाइक, स्किनर र प्याब्लभको सिकाई सिद्धान्तसँग यो अध्ययन सम्वन्धित रहेको छ ।

प्रोफेसर जर्ज ईल्टन मायो (१९५०) का अनुसार, संगठनमा काम गर्नेहरूका बिच राम्रो मानव सम्बन्ध र व्यवहार भएमा कार्य सम्पादन राम्रो, चाँडो र स्तरीय हुन जान्छ र यसको

विपरीत मानव सम्बन्ध भएमा कार्य सम्पादन ढिलो, नराम्रो र कम गुणस्तरीय हुने कुरा वताएका छन् । उनले व्यक्तिलाई पनि व्यवस्थापनको एउटा अंग नै मानेका छन् । समूह संचालन, नेतृत्व, उत्प्रेरणा, सहभागिता, संचार र व्यक्तित्व जस्ता मानवीय व्यवहारले व्यवस्थापनलाई सही दिशावोध गरेको हुन्छ (वाग्ले, २०६५ बाट) ।

थर्नडाइक, स्किनर र प्याब्लभ (१९३०) का अनुसार, सिकाई एउटा यस्तो प्रक्रिया हो, जसको आधारमा व्यक्तिमा निश्चित व्यवहारहरू प्राप्त हुन्छन । सिकाइको विषयवस्तुले हाम्रो जीवनमा सकारात्मक र नकारात्मक परिवर्तन ल्याउने भूमिका खेल्दछ । मनोवैज्ञानिकहरूको दृष्टिकोणमा व्यक्तिको व्यवहारमा उसको अनुभवबाट आउने परिवर्तन सिकाई हो । मनोवैज्ञानिकहरूले प्राणीको व्यवहारको अध्ययन गरी निर्माण गरेका सिद्धान्तहरू व्यवहारवादी सिद्धान्त हुन् । उनका अनुसार व्यक्तिका सामु आउने कुनै पनि समस्या उत्तेजना हो र उक्त उत्तेजनाहरूको अनेक क्रिया प्रतिक्रियाले समस्या समाधान गर्ने विशेष उत्तेजना उत्पन्न भै सम्बन्ध स्थापना हुन्छ । उत्तेजना प्रतिक्रिया सिद्धान्तहरू पुर्नबल सहितका र पुनर्वल बिनाका गरी दुई भागमा विभाजन गरिएका छन् । (रेग्मी, २०६३)

कोहलर (१९१३-१९१७) का अनुसार, सिकाई भन्ने कुरा कुनैपनि प्राणीको अन्तरदृष्टिबाट हुन्छ । जब व्यक्तिका अगाडि कुनै समस्या आउँछ भने उसले समस्याको प्रत्यक्षीकरण गर्छ र समस्या समाधानका उपाय अकस्मात् उसको मष्तिष्कमा उत्पन्न हुन्छ । यो नै अन्तरदृष्टिपूर्ण सिकाई हो । सिकाई संज्ञानात्मक क्षेत्रको पुनर्सङ्गठन हो । सिकाई एउटा प्रक्रिया हो । जसमा एउटा कार्यको उत्पत्ति हुन्छ वा परिस्थितिको प्रतिकुल प्रतिक्रिया हो जसबाट सिकाईमा परिवर्तन आउँछ (रेग्मी, २०६३) ।

२.३ शैक्षिक उपादेयता

यो अध्ययनमा विश्वव्यापी रूपमा स्थापित भएको विद्वानहरूद्वारा प्रतिपादित मानव सम्बन्ध सिद्धान्त र सिकाइका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने प्रयास गरिएको छ । मानव सम्बन्ध सिद्धान्त अनुसार शिक्षक, अभिभावक र अन्य सम्बन्धित पक्ष विचमा राम्रो र सुमधुर सम्बन्ध हुनु पर्ने कुरामा जोड दिन्छ भने सिकाई सिद्धान्त अनुसार व्यहारवादी सिद्धान्त र ज्ञानात्मक क्षेत्रका सिद्धान्तहरूले पनि मानिसको सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धी सुधार हुन सक्छ ।

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनबाट विभिन्न शोधकर्ताले आफ्नो शोधपत्रमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको प्रवेशिका परीक्षाको तुलना र विश्लेषण गरेको पाइयो । उल्लिखित साहित्यको पुनरावलोकन गर्दा यस अध्ययनमा सहयोग पुगेको महसुस गरेको छु । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी परीक्षाको विभिन्न पक्षको अध्ययनको पुनरावलोकन पछि एस.एल.सी परीक्षामा समग्र विषयको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्न सजिलो भएको र सहयोग पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा

यो अध्ययन सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयबाट एस.एल.सी. परीक्षा दिएका विद्यार्थीहरूको नतिजा विश्लेषणको विषयमा आधारित छ । यो अध्ययन धनकुटा जिल्लामा गरिएको छ । यस अध्ययनमा अनुसन्धान गर्दा गुणात्मक एवं परिमाणात्मक दुवै विधि अपनाइएको छ । अध्ययनमा संकलित तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण,व्याख्या तथा विश्लेषण गरि प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

३.२.१ जनसंख्या

धनकुटा जिल्लाका २०६६ सालको एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित सामुदायिक विद्यालय ५७ वटा र संस्थागत विद्यालय ९ वटा गरी जम्मा ६६ वटा विद्यालयहरू अध्ययनका जनसंख्या हुन् । यही जनसंख्यालाई आधार मानेर नमूना छनौट गरिएको छ ।

३.२.२ नमूनाको आकार

धनकुटा जिल्लाका २०६६ सालको एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित ६६ वटा विद्यालय मध्ये धनकुटा नगरपालिका क्षेत्रका २ वटा सामुदायिक र २ वटा संस्थागत विद्यालयलाई मात्र छनौट गरी अध्ययनलाई केन्द्रित गरिएको छ । जसमा प्रत्येक विद्यालयका विद्यार्थी, प्रिन्सिपल/प्रधानाध्यापक, अभिभावक र विषय शिक्षकलाई छनौट गरिएको छ । समयको सीमितता र आर्थिक पक्षलाई ध्यान दिनुपर्ने भएकोले नमुनाको आकार सीमित गरिएको छ ।

(क) **विद्यालयको छनौट**

तालिका १

विद्यालय छनौट प्रक्रिया

प्रकार	संख्या	जम्मा	कैफियत
सामुदायिक	द्द	द्द	
संस्थागत	द्द	द्द	
जम्मा	द्ध	द्ध	

स्रोत : जि.शि.का., धनकुटा ।

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा सम्बन्धित शैक्षिक निकाय धनकुटा जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट २०६६ सालको एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएका सम्पूर्ण विद्यालयको नाम सङ्कलन गरियो । त्यसपछि सामुदायिक ५७ वटा मध्येबाट २ वटा र संस्थागत ९ वटा मध्येबाट २ वटा गरी जम्मा ४ वटा विद्यालयहरू उद्देश्यात्मक विधिबाट छनौट गरिएको छ ।

(ख) **विद्यार्थीहरूको छनौट**

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको छनौट गर्दा प्राप्ताङ्कहरूको तुलना गर्नका लागि उद्देश्यात्मक नमूना छनौट विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसमा विद्यार्थीको छनौट गर्दा छात्र/छात्रा दुवैतर्फ अधिकतम र न्यूनतम अङ्क प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूलाई छनौट गरिएको छ ।

त्यसैगरी प्रश्नावलीमार्फत विद्यार्थीहरूबाट प्रतिक्रिया लिनको लागि छनौट गरिएका प्रत्येक विद्यालयबाट एस.एल.सी. परीक्षा २०६६ मा समावेश भएका विद्यार्थीहरूमध्येबाट १/१ जना गरी जम्मा ४ जना विद्यार्थीलाई संयोगमा आधारित नमूना छनौट विधिबाट छनौट गरिएको छ ।

तालिका २

विद्यार्थी छनौट प्रक्रिया

विद्यालयको प्रकार	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	ज्ञण	ज्ञण	द्दण
संस्थागत	ज्ञण	ज्ञण	द्दण
जम्मा	द्दण	द्दण	द्धण

स्रोत : जि.शि.का., धनकुटा ।

माथिको तालिका नं. २ लाई अध्ययन गर्दा छनौट गरिएका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्रा छुट्याइ ५/५ जना छात्र र छात्रा पर्ने गरी प्रत्येक विद्यालयबाट १०/१० जनाका दरले उद्देश्यमूलक नमूना छनौट विधि प्रयोग गरी ४ वटा विद्यालयबाट जम्मा ४० जना विद्यार्थीहरूको नमूना छनौट गरिएको छ । जसमा २० जना छात्रा र २० जना छात्रको चयन गरिएको छ ।

(ग) प्र.अ. र शिक्षकको छनौट

छनौट गरिएका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका प्रत्येक विद्यालयका १/१ जना प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपलको छनौट गरिएको छ । त्यसै गरी प्रत्येक विद्यालयबाट १/१ जना विभिन्न विषय शिक्षण गराउने शिक्षकको चयन गरिएको छ । प्रधानाध्यापक वा विषय शिक्षक दुवैको चयन गर्दा उद्देश्यात्मक विधिबाट छनौट गरिएको छ ।

(घ) अभिभावकको छनौट

सामुदायिक र संस्थागत दुवै तर्फका विद्यालयका प्रश्नावली मार्फत प्रतिक्रिया लिनका लागि छनौटमा परेका विद्यार्थीका अभिभावकलाई संयोगमा आधारित नमूना छनौट विधिबाट जम्मा ४ जना अभिभावकको छनौट गरिएको छ ।

३.२.३ नमूना छनौट विधि

यस अध्ययनमा सामुदायिक र संस्थागत दुर्वतर्फका विद्यालयको छनौट, प्रधानाध्यापक र विषय शिक्षकको छनौट गर्दा उद्देश्यात्मक छनौट विधि अपनाइएको छ । त्यसै गरी विद्यार्थी र निजका सम्बन्धित अभिभावकको छनौट गर्दा सम्भावनायुक्त छनौट विधि अपनाइ नमूना छनौट गरिएको छ ।

३.२.४ नमूना छनौटको आधार

नमूना छनौट गर्दा निश्चित सजातीय जनसंख्याको आधार लिइएको छ । गुणात्मक र परिमाणात्मक अनुसन्धानमा ठूलो जनसंख्याको प्रतिनिधित्व आवश्यक पर्ने हुन्छ । तथापि यस अध्ययनमा सीमित जनसंख्याको प्रतिनिधित्व गराइएको छ । त्यसैले नमूना छनौटको अर्को आधार प्रतिनिधिमूलक नमूना छनौटको संम्भाव्यताको आधार लिइएको छ । जसले गर्दा यस नमूनाको आधारमा जनसंख्याको गुणहरूलाई प्रतिनिधित्व गरी सम्पूर्ण एकाइको अध्ययन गरी निष्कर्ष निकाल्ने प्रयास गरिएको छ । नमूना छनौटको अर्को आधार पर्याप्त शुद्धताको आधार लिने प्रयास गरिएको छ । यस अध्ययनमा सम्पूर्ण जनसंख्याको प्राकृतिक भिन्नता हुने भएपनि विभिन्न क्षेत्रबाट निकालिएको नमूनामा धेरै मात्रामा शुद्धता हुने विश्वास गरिएको छ ।

३.३ अनुसन्धानका साधनहरू

कुनैपनि अनुसन्धान गर्दा साधनले माध्यमको काम गर्छ । यसले गर्दा अध्ययनको लागि सूचनाहरू प्राप्त हुन्छ । यस्ता सूचनाहरूको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरणबाट नै निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यस अध्ययनलाई आवश्यक पर्ने सूचना संकलनका लागि देहायका अनुसन्धानात्मक साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

१. प्रश्नावली   २. कक्षा अवलोकन   ३. अन्य साधन

३.३.१ प्रश्नावली

तथ्याङ्क संकलन गर्ने महत्त्वपूर्ण साधनको रूपमा प्रश्नावलीलाई लिइन्छ । छनौटमा परेका प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपलहरूसँग प्रतिक्रिया लिन ७ वटा प्रश्नहरू र विषय

शिक्षकसँग ११ प्रश्नहरूको माध्यमबाट अन्तरवार्ता लिइएको छ । विद्यार्थीहरूका लागि अनुसूची "ख" मा प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपलहरूका लागि अनुसूची 'ग' मा र सम्बन्धित विषयका शिक्षकको लागि अनुसूची 'घ' मा प्रश्नावली राखिएको छ । त्यसैगरी अभिभावकहरूका लागि सोधिएको प्रश्नावली अनुसूची 'ङ' मा राखिएको छ ।

३.३.२ कक्षा अवलोकन

विभिन्न विषय अध्यापन गराउने शिक्षकहरूको शिक्षणको कक्षा अवलोकन फाराम भरी विद्यालयको वातावरण, शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग, शिक्षण विधि र अन्य प्रस्तुतीहरू अवलोकन गरी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क टिपोट गरिएको छ । कक्षा अवलोकन गरिएको फारमको नमूना अनुसूची (क) मा दिइएको छ ।

३.३.३ अन्य साधनहरू

छनौट गरिएका प्रत्येक विद्यालयबाट एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित १० जना छात्र/छात्राले प्राप्त गरेको विभिन्न विषयको मार्क लेजरबाट उतार गरी लिइएको छ । उक्त तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण र व्याख्या गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्कका स्रोत

यस अध्ययन गर्ने क्रममा प्राथमिक स्रोतको रूपमा छनौटमा परेका सबै विद्यालयमा गई विषय शिक्षकको शिक्षण क्रियाकलाप अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी प्रत्येक विद्यालयका प्रधानाध्यापक, प्रिन्सिपल, विभिन्न विषयका विषय शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरूबाट प्रश्नावलीमार्फत आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

द्वितीय स्रोतको रूपमा छनौटमा परेका प्रत्येक विद्यालयमा गई २०६६ सालको एस.एल.सी. परीक्षाको मार्क लेजरबाट विद्यार्थीको नाम तथा प्राप्ताङ्क उतार गरिएको छ । त्यसरी नै जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनकुटाबाट २०६६ सालमा एस.एल.सी. परीक्षामा समावेश भएका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको नाम र संख्या उतार

गरिएको छ । यो अध्ययनसँग सम्बन्धित लेख, पुस्तक र अग्रजहरूको यस भन्दा अगाडिको शोधपत्र अध्ययन गरी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण, विश्लेषण र व्याख्या

यस अध्ययनमा तथ्याङ्कको प्रस्तुती, विश्लेषण र व्याख्या गर्दा संकलित तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी तालिका, स्तम्भ चित्र, प्रतिशत आदिका माध्यमबाट व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । सम्बन्धित विद्यालयमा गई अध्ययनको लागि आवश्यक तथ्याङ्क प्राप्त भै सकेपछि त्यस तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या गर्नु पर्ने हुन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरणबाट नै यथार्थ जानकारी हुने हुनाले यस अध्ययनमा उद्देश्य अनुसारको जानकारी प्राप्त गर्न परिच्छेद - चारमा तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण, विश्लेषण र व्याख्या

४.१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औषत प्राप्ताङ्कको तुलना

तालिका ३

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औषत प्राप्ताङ्कको तुलना

सामुदायिक विद्यालय					संस्थागत विद्यालय				
क्र स	विद्यालयको नाम	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत प्रतिशत	क्र स	विद्यालय को नाम	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत प्रतिशत
१	त्रिवेणी उच्च मा.वि धनकुटा	५२	२२३०	४२.८८	१	तमोर भ्याली	१५	९४०	६२.६६
२	गोकुण्डेश्वर उ.मा.वि धनकुटा	१०१	४१६७	४१.२५	२	बाल संसार	३०	१४७७	४९.२३
जम्मा		१५३	६३९७	४१.८१	जम्मा		४५	२४१७	५३.७१

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ३ को विश्लेषण गर्दा एस.एल.सी. परीक्षा २०६६ मा सम्मिलित कुल विद्यार्थी संख्याका आधारमा प्राप्त परिणाम तुलना गरी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयको औषत उपलब्धि ४१.८१ प्रतिशत रहेको देखियो भने संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि ५३.७१ प्रतिशत रहेको पाइयो । यस प्रकार विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको सरदर क्षमता ४२ र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको ५४ रहेको देखिन्छ । यसर्थ तुलनात्मक रूपमा हेर्ने हो भने सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धि कमजोर र संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि निकै राम्रो रहेको देखिएको छ । यस तथ्याङ्कलाई तलको स्तम्भ चित्र नं. १ मा प्रष्ट पारिएको छ ।

चित्र १

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धिको तुलना

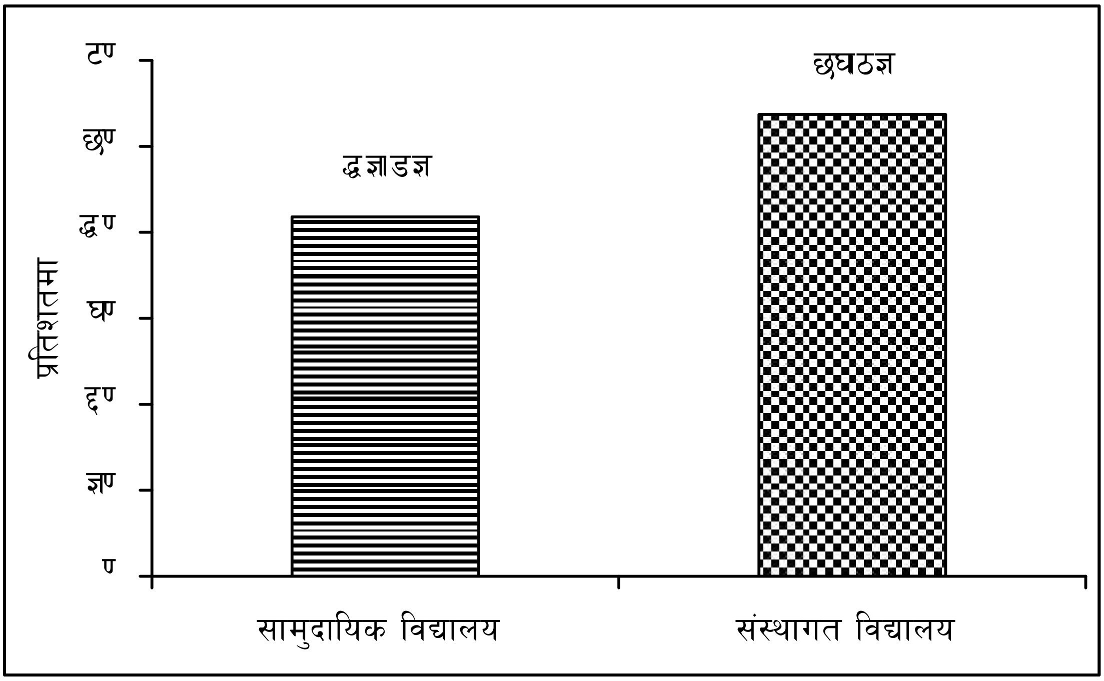

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धिलाई माथिको स्तम्भ रेखाचित्रबाट प्रष्ट पारिएको छ । जसमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले प्राप्त गरेको औषत उपलब्धि ४१.८१ प्रतिशत र संस्थागत विद्यालयको ओषत उपलब्धि ५३.७१ प्रतिशत रहेको पाइएको छ ।

४.१.१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको उपलब्धिको तुलनात्मक विश्लेषण

यस अध्ययनमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धि निकाली तलको तालिका नं. ४ मा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका ४

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको तुलना

क्र.स.	विद्यालयको प्रकार	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत उपलब्धि
१	सामुदायिक विद्यालय	दृण	ढघठ	द्धटाडछ
२	संस्थागत विद्यालय	दृण	ज्ञज्ञद्धढ	छठाद्धछ

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ४ लाई विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको औषत उपलब्धि ४६.८५ र संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि ५७.४५ रहेको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि १०.६० अंकले बढी रहेको देखिन्छ । यसर्थ, सामुदायिक विद्यालय भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि राम्रो देखिएको छ । जसलाई तलको वृत्त चित्र नं. २ मा अझ स्पष्ट पारिएको छ ।

चित्र २

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको उपलब्धिको तुलना

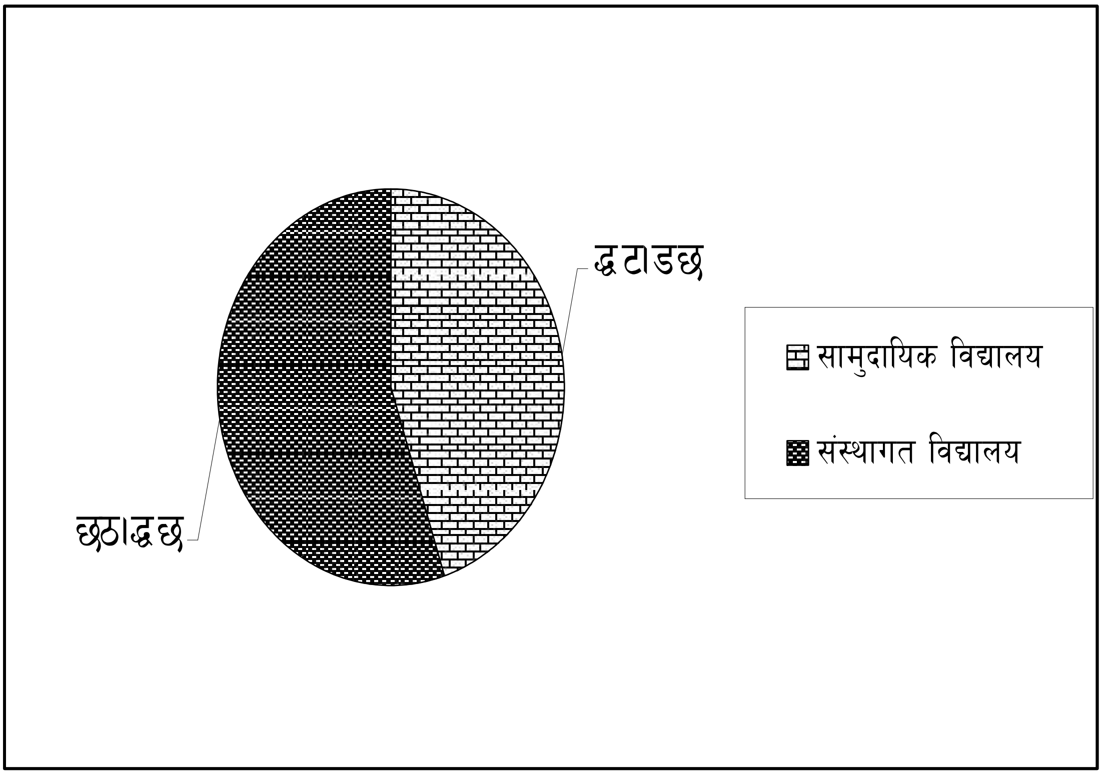

४.१.२ सामुदायिक विद्यालयका छात्र र छात्रा बीचको उपलब्धि तुलना :

सामुदायिक विद्यालयका छात्र र छात्रा बीचको उपलब्धि अध्ययन गर्नका लागि छनौटमा परेका दुवै सामुदायिक विद्यालयबाट छनौटमा परेका छात्र र छात्राहरूको प्राप्ताङ्क छुट्याई तलको तालिका नं. ५ मा प्रष्ट पारिएको छ :-

तालिका ५

सामुदायिक विद्यालयको छात्र/छात्रा बीचको उपलब्धिको तुलना

क्र.स.	सामुदायिक विद्यालय	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत उपलब्धि
१	छात्र	ज्ञण	छघठ	छघ।ठण
२	छात्रा	ज्ञण	द्धज्ञण	द्धज्ञ

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ५ लाई अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयका छात्र/छात्रा बीचको उपलब्धिको अध्ययन गर्दा छात्र तर्फको औषत उपलब्धि ५३.७० प्रतिशत र छात्रा तर्फको ४१ रहेको देखिएको छ । केही छात्राहरू अनुत्तीर्ण समेत भएको देखिन्छ । यसर्थ, छात्राको उपलब्धि भन्दा छात्रको औषत उपलब्धि उच्च रहेको देखिएको छ । यसलाई तलको वृत्त चित्रमा प्रष्ट पारिएको छ ।

चित्र ३

सामुदायिक विद्यालयका छात्र/छात्राको उपलब्धिको तुलना

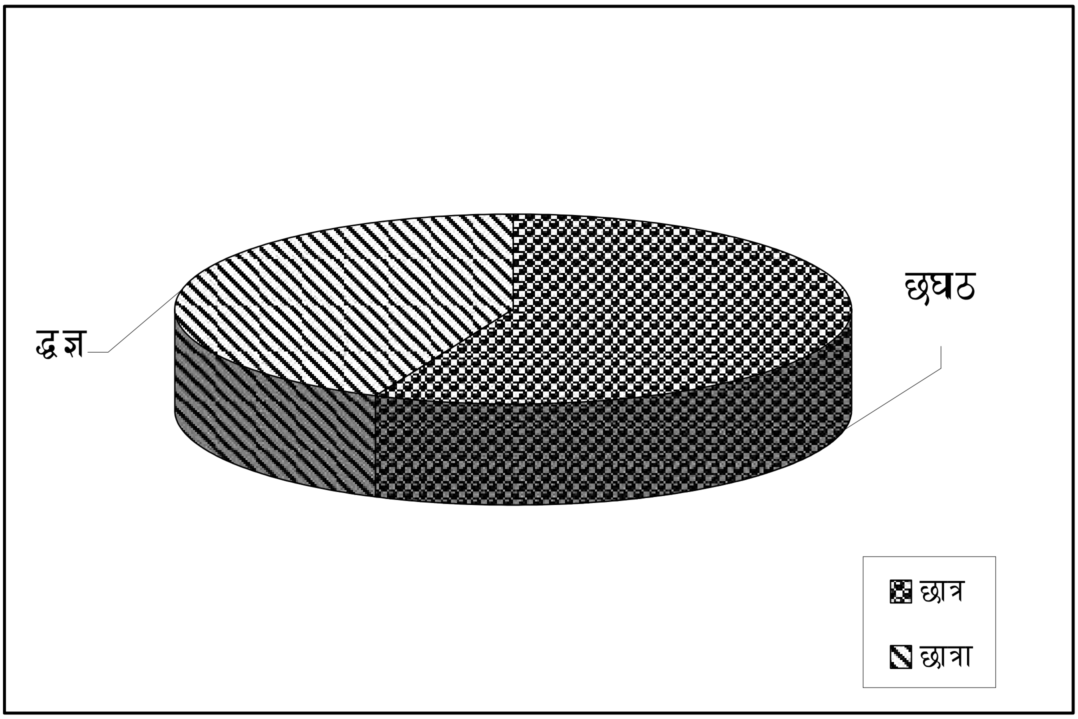

४.१.३ संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्रा बीचको उपलब्धिको तुलना

तालिका ६

संस्थागत विद्यालयका छात्र/छात्राको उपलब्धिको तुलना

क्र.स.	संस्थागत विद्यालय	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत उपलब्धि
१	छात्र	ज्ञण	छद्धघ	छद्ध।घण
२	छात्रा	ज्ञण	टण्ट	टण।टण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ६ लाई अध्ययन गर्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रको औषत उपलब्धि ५४.३० र छात्राको औषत उपलब्धि ६०.६० रहेकोले छात्रको भन्दा छात्राको औषत उपलब्धि उच्च रहेको देखिएको छ । यस प्रकार छनौटमा परेका संस्थागत विद्यालयका छात्राहरूको औषत उपलब्धि छात्रहरूको भन्दा ६.३० अंकले बढी रहेको देखिएको छ । त्यसकारण छात्राहरूले पनि उचित वातावरण र मौका पाए भने छात्रहरूको भन्दा राम्रो नतिजा हाँसिल गर्न सक्छन् भन्ने कुरा माथिको तथ्याङ्कले देखाएको छ । यसलाई तलको चित्र नं. ४ मा प्रष्ट पारिएको छ :

चित्र ४

संस्थागत विद्यालयका छात्र/छात्राको उपलब्धिको तुलना

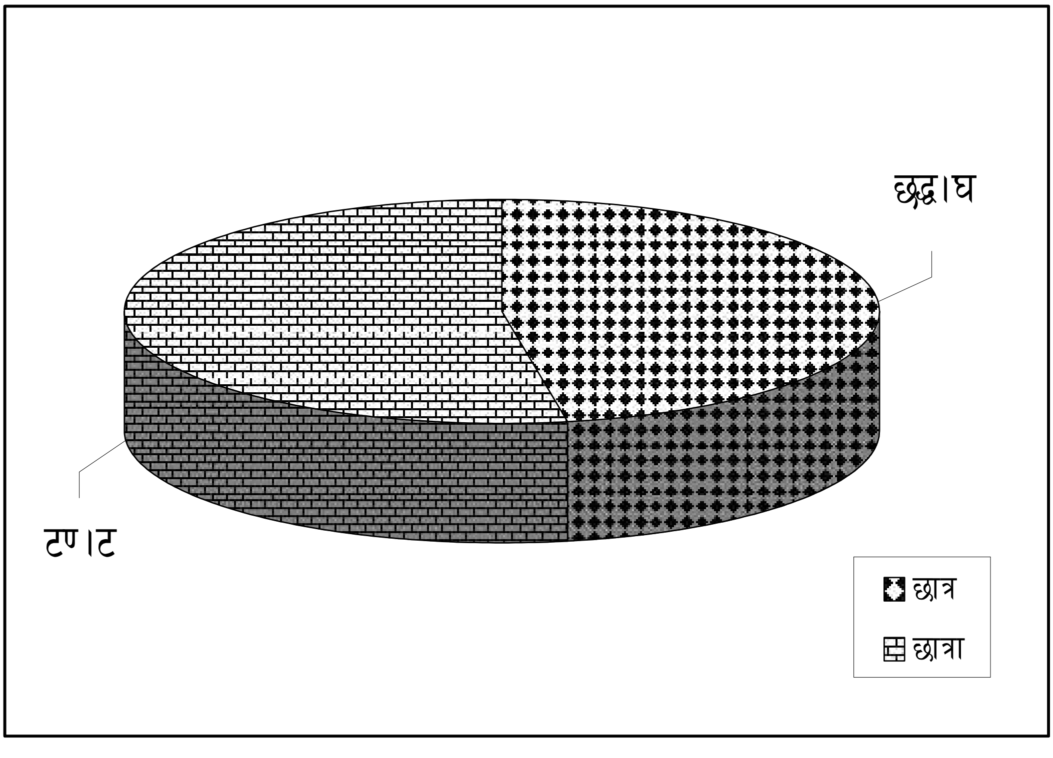

४.१.४ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्रा बिचको उपलब्धिको तुलना

तालिका ७

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्राको उपलब्धिको तुलना

क.स.	सामुदायिक/संस्थागत	विद्यार्थी संख्या	औषत प्राप्ताङ्क	औषत उपलब्धि
१	छात्र	द्दण	ज्ञण्डण	छद्ध
२	छात्रा	द्दण	ज्ञण्ज्ञट	छणाड

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ७ लाई अध्ययन गर्दा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्रहरूको औषत उपलब्धि ५४ रहेको देखिन्छ भने छात्राहरूको औषत उपलब्धि ५०.८ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । यसर्थ, समग्रमा हेर्दा छात्रहरूको औषत उपलब्धि छात्राहरूको भन्दा केही बढी रहेको देखिएको छ ।

४.२ विद्यार्थीहरूको परिणाममा भिन्नता हुने कारण एवं भिन्नता कम गर्ने उपायको अध्ययन

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको परीणाममा देखिएको भिन्नताहरूलाई कम गरी यस अध्ययनको उद्देश्य प्राप्त गर्न छनौट गरिएका विद्यालयका अभिभावक, विद्यार्थी, प्रधानाध्यापक र विभिन्न बिषय अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूलाई बेग्लाबेग्लै अन्तरवार्ता प्रश्नावली मार्फत आवश्यक सूचना लिइएको छ । जसको विश्लेषणात्मक अध्ययन निम्न अनुसार रहेको छ ।

४.२.१ प्रश्नावली मार्फत विद्यार्थीहरूबाट आएका प्रतिक्रियाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन

तालिका ८

अघिल्ला कक्षामा उत्तीर्णता

क्र.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ज्ञ	छ्ण	द्द	ज्ञण्ण
२	छैन	ज्ञ	छ्ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई अघिल्ला कक्षामा सम्पूर्ण विषयमा उत्तीर्ण हुँदै आउनु भएको छ भनि प्रश्न सोधिएकोमा ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् भने सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीलाई सोधिएकोमा शत प्रतिशत विद्यार्थीले अघिल्ला कक्षामा सम्पूर्ण विषयमा उत्तीर्ण हुँदै आएको वताए । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले दिएको प्रतिक्रिया चित्र नं. ५ को स्तम्भ रेखा चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र ५

अघिल्ला कक्षामा उत्तीर्णता

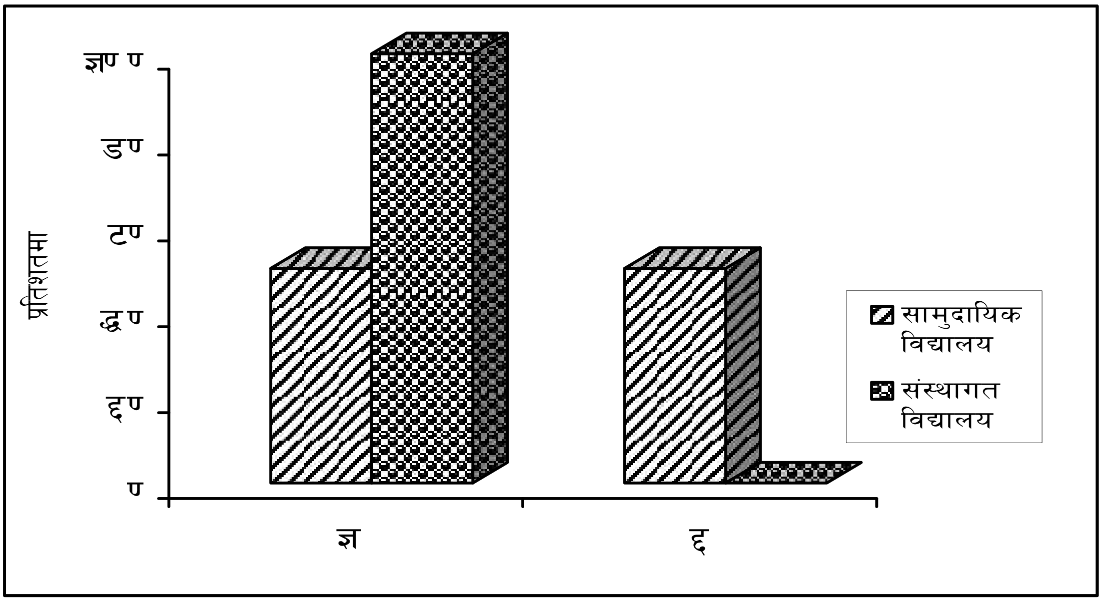

तालिका ९

विद्यार्थीले घरमा अध्ययन गर्ने समय

क.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	करीब १ घण्टा	द्द	ज्ञण्ण	ज्ञ	छ्रण
२	करीब २ घण्टा	ण	ण	ज्ञ	छ्रण
३	करीब ३ घण्टा	ण	ण		ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ९ लाई अध्ययन गर्दा दैनिक घरमा कति घण्टा अध्ययन गर्नुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी शतप्रतिशतले करीब १ घण्टा जति अध्ययन गर्ने वताए भने सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीलाई सोधिएकोमा उनीहरूमध्ये ५० प्रतिशतले करीब १ घण्टा बाँकी र ५० प्रतिशतले करीब २ घण्टा अध्ययन गर्ने वताए ।

सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको घरमा अध्ययन गर्ने समय ज्यादै कम हुने र उनीहरूले घरधन्दा र मेलापात समेतको काम गरी सकेपछि मात्र बाँकी समय मिलाएर पढ्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीले पढ्ने समय सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको भन्दा बढी रहेको पाइयो ।

४.२.२ अभिभावकबाट प्राप्त प्रतिक्रियाहरूको अध्ययन :

तालिका १०

अभिभावकको पेशा

क्र.स.	विवरण	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	कृषि	ज्ञ	छ्ण	ण	ण
२	सरकारी नोकरी	ण	ण	ज्ञ	छ्ण
३	व्यापार	ण	ण	ज्ञ	छ्ण
४	ज्यालादारी	ज्ञ	छ्ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १० लाई अध्ययन गर्दा अभिभावकलाई तपाई के पेशा गर्नुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ५० प्रतिशत अभिभावकले कृषि र ५० प्रतिशतले ज्यालादारी गर्ने वताए भने सोही प्रश्न गर्दा संस्थागत विद्यालयका अभिभावक मध्ये ५० प्रतिशतले सरकारी नोकरी र ५० प्रतिशतले आफ्नो पेशा व्यापार भएको वताएका छन् । सामुदायिक विद्यालयका अभिभावकहरूको पेशा प्राय कृषि र ज्यालादारी रहेकोले उनीहरूले आफ्ना बच्चाबच्चाहरूलाई राम्रा र महङ्गा विद्यालयमा भर्ना गरी पढाउन नसकेको बताएका छन् । सोही प्रश्नबाट आएका प्रतिक्रियाहरूलाई तलको चित्र नं. ६ को स्तम्भ रेखा चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र ६

अभिभावकको पेशा

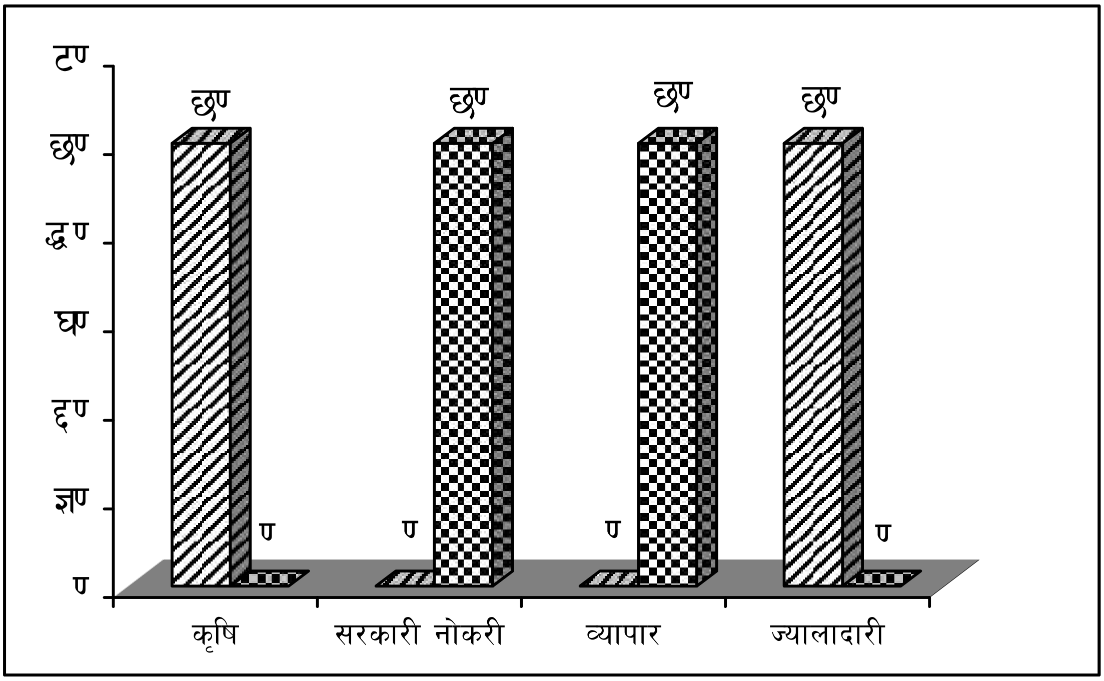

तालिका ११

अभिभावकहरूलाई शैक्षिक अवस्थाको जानकारी

क्र.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ज्ञ	छ्ण	द्द	ज्ञण्ण
२	छैन	ज्ञ	छ्ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. ११ लाई अध्ययन गर्दा तपाईंले आफ्ना छोराछोरी पढ्ने विद्यालयमा गई आफ्ना बालबच्चाको शैक्षिक अवस्थाका बारेमा जानकारी लिने गर्नुभएको छ भनी गरिएको प्रश्नमा सामुदायिक तर्फका अभिभावक मध्ये ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भनि प्रतिक्रिया दिएका छन् भने सोही प्रश्नको प्रतिक्रियामा संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिशत अभिभावकले विद्यालयमा गई बेलाबेलामा बालबच्चाको शैक्षिक अवस्था बारेमा जानकारी लिने गरेको वताएका छन् ।

तालिका १२

ट्यूसन/कोचिङ्गको व्यवस्था

क्र.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ण	ण	ज्ञ	छण
२	छैन	द्द	ज्ञणण	ज्ञ	छण
	जम्मा	द्द	ज्ञणण	द्द	ज्ञणण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १२ लाई विश्लेषण गर्दा तपाईंले आफ्ना बच्चाबच्चालाई ट्यूसन/कोचिङ्गको व्यवस्था गर्नु भएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका शतप्रतिशतले ट्युसन/कोचिङ्गको व्यवस्था नगरेको वताए भने सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका अभिभावकलाई सोधिएकोमा ५० प्रतिशतले ट्यूसनको व्यवस्था गरेको र ५० प्रतिशतले नगरेको प्रतिक्रिया दिएका छन् । तुलनात्मक रूपमा हेर्ने हो भने संस्थागत विद्यालयका अभिभावकको आर्थिक अवस्था राम्रो हुने हुनाले उनीहरूले आफ्ना छोराछोरीलाई ट्युसन/कोचिङ्ग पढाउने गरेको पाइयो भने सामुदायिक विद्यालयका अभिभावकको आर्थिक स्थिति कमजोर भएकाले उनीहरूले आफ्ना नानीहरूलाई ट्युसन/कोचिङ्गको व्यवस्था नगरेको पाइएको छ ।

तालिका १३

घरको आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण

क्र.स.	विवरण	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	कमजोर	द्द	ज्ञणण	ण	ण
२	मध्यम	ण	ण	ज्ञ	छण
३	उत्तम	ण	ण	ज्ञ	छण
	जम्मा	द्द	ज्ञणण	द्द	ज्ञणण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १३ लाई अध्ययन गर्दा तपाईको घरको आर्थिक अवस्था कस्तो छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका अभिभावक मध्ये शतप्रतिशतले आफ्नो घरको आर्थिक स्थिति कमजोर भएको वताए भने संस्थागत विद्यालयका अभिभावकलाई सोही प्रश्न सोधिएकोमा ५० प्रतिशतले आफ्नो आर्थिक स्थिति मध्यम खालको र ५० प्रतिशतले उत्तम भएको वताए । अभिभावकहरूलाई सोधिएको प्रश्नहरू अनुसूची 'ङ' मा राखिएको छ ।

४.२.३ अन्तरवार्ता प्रश्नावली सोधिएकोमा प्र.अ./प्रिन्सिपलहरूबाट आएका प्रतिक्रियाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा छनौटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापक एवं प्रिन्सिपलज्यूहरूलाई ७ वटा प्रश्न सोधी प्रतिक्रिया लिइएको थियो । जसको विस्तृत अध्ययन तपसिल बमोजिम गरिएको छ ।

तालिका १४

एस.एल.सी परीक्षाको नतिजा विश्लेषण

क.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ण	ण	ज्ञ	छ्ण
२	छैन	द्द	ज्ञण्ण	ज्ञ	छ्ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १४ लाई अध्ययन गर्दा प्रधानाध्यापक प्रिन्सिपलहरूलाई एस.एल.सी परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने गराउने गर्नु भएको छ छैन भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका शतप्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागत विद्यालयका ५० प्रतिशतले छ र बाँकी ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

तालिका १५

पाठ्यक्रम, शिक्षण सामग्री, र कक्षा कोठाको व्यवस्था

क्र. स.	विवरण	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
ज्ञ	पाठ्यक्रमको उपलब्धता	छ	ज्ञ	छण	द्द	ज्ञण्ण
		छैन	ज्ञ	छण	ण	ण
द्द	शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था	छ	ज्ञ	छण	द्द	ज्ञण्ण
		छैन	ज्ञ	छण	ण	ण
घ	अध्यापन गराउने	छ	द्द	ज्ञण्ण	ज्ञ	छण
	कक्षाकोठाको व्यवस्था	छैन	ण	ण	ज्ञ	छण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १५ लाई अध्ययन गर्दा विद्यालयमा पाठ्यक्रम समयमै उपलब्ध छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक तर्फका ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भनि प्रतिक्रिया व्यक्त गरेका थिए भने सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका प्रिन्सिपललाई गर्दा शतप्रतिशतले छ भन्ने प्रतिक्रिया दिएका थिए ।

त्यसैगरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापक र प्रिन्सिपललाई तपाईको विद्यालयमा शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था छ/छैन भनि प्रश्न सोधिएकोमा सामुदायिक तर्फका ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् भने संस्थागतका प्रिन्सिपलहरू मध्ये शतप्रतिशतले आफ्नो विद्यालयमा शिक्षण समाग्रीको व्यवस्था भएको वताएका छन् । त्यसैगरी अध्यापन गराउने कक्षा कोठाको व्यवस्था छ/छैन भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक तर्फका शतप्रतिशतले छ र संस्थागत तर्फका ५० प्रतिशतले छ भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने वाँकी ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

यस प्रकार सामुदायिक विद्यालयमा समयमै पाठ्यक्रम उपलब्ध हुन नसक्नु, विद्यालयले विद्यार्थीबाट शुल्क उठाउन नपाउने व्यवस्था भएकाले गर्दा शैक्षिक सामग्रीको राम्रो व्यवस्था गर्न नसकेको देखिएको छ ।

तालिका १६

विद्यालयमा शैक्षिक योजना निर्माण

क.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	वार्षिक योजना	ज्ञ	छण	ज्ञ	छण
२	एकाई योजना	ज्ञ	छण	ण	ण
३	पाठ योजना	ण	ण	ज्ञ	छण
४	माथिका सबै	ण	ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १६ लाई अध्ययन गर्दा कुन कुन शैक्षिक योजना निर्माण र प्रयोग गर्नु भएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ५० प्रतिशत प्रधानाध्यापकले वार्षिक योजना र ५० प्रतिशतले एकाई योजना मात्र प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागत तर्फका ५० प्रतिशत प्रिन्सिपलहरूले वार्षिक योजना र ५० प्रतिशतले पाठ योजना प्रयोग गर्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् । सोही प्रतिक्रियालाई तलको स्तम्भ चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र ७

विद्यालयमा शैक्षिक योजना निर्माण

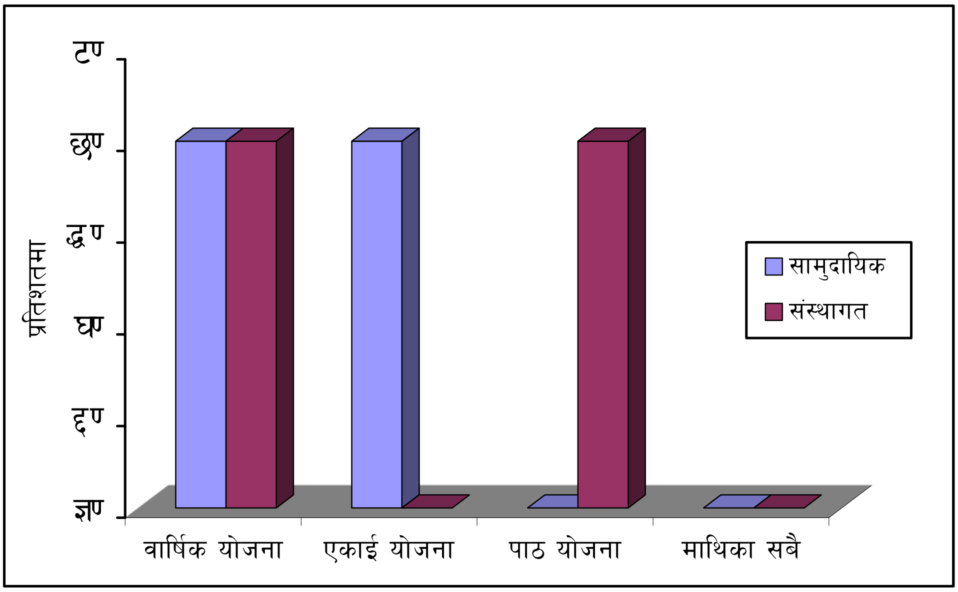

तालिका १७

अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था

क.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ण	ण	द्द	ज्ञण्ण
२	छैन	द्द	ज्ञण्ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १७ लाई अध्ययन गर्दा विभिन्न विषयसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तकको अतिरिक्त व्यवस्था गर्नु भएको छ भन्ने प्रश्न सोधिएकोमा सामुदायिक तर्फका शतप्रतिशत प्र.अ.ले छैन र संस्थागत तर्फका शतप्रतिशत प्रिन्सिपलले छ भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् । सोही प्रतिक्रियालाई तलको चित्र नं. ८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र ८

अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था

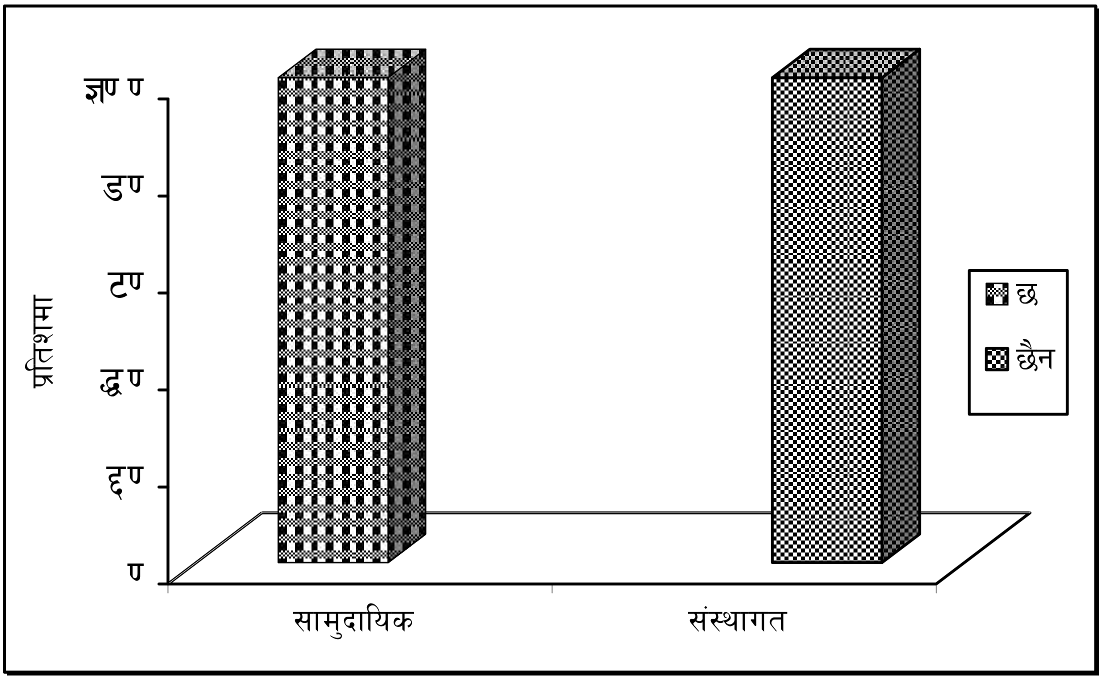

तालिका १८

शिक्षकले कक्षामा दिने समय

क्र.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	पुरा समय दिने	ण	ण	द्द	ज्ञण्ण
२	पुरा समय नदिने	द्द	ज्ञण्ण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञण्ण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १८ लाई अध्ययन गर्दा तपाईको विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकले पुरा समय दिने गर्नु भएको छ कि छैन भनी प्रश्न गर्दा सामुदायिकका सबै प्रधानाध्यापकले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागत तर्फका शतप्रतिशत प्रिन्सिपलले विषय शिक्षकले पुरै समय दिने गरेको प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

४.२.४ अन्तरवार्ता एवं कक्षा अवलोकन फारम मार्फत बिषय शिक्षकबाट आएका प्रतिक्रियाहरूको विश्लेषण

तालिका १९

पाठ्यक्रमको उपलब्धता, तालिम, मूल्याङ्कन र निरीक्षण

क्र.स.	विवरण	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
ज्ञ	विद्यार्थीसँग पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता	छ	ज्ञ	छण	द्द	ज्ञण्ण
		छैन	ज्ञ	छण	ण	ण
द्द	तालिम लिनु भएको छ ?	छ	द्द	ज्ञण्ण	ण	ण
		छैन	ण	ण	द्द	ज्ञण्ण
घ	कक्षा मूल्याङ्कन/एकाई मूल्याङ्/गृहकार्यको व्यवस्था	छ	ज्ञ	छण	द्द	ज्ञण्ण
		छैन	ज्ञ	छण	ण	ण
द्ध	विद्यालय निरीक्षकबाट निरीक्षण हुने गर्छ ।	छ	ज्ञ	छण	ण	ण
		छैन	ज्ञ	छण	द्द	ज्ञण्ण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. १९ लाई अध्ययन गर्दा विद्यार्थीसँग पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक तर्फका ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागत तर्फका शतप्रतिशत विषय शिक्षकले पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता भएको बताएका छन् । त्यसरी नै शिक्षण सम्बन्धी तालिम लिनु भएको छ भनि प्रश्न सोधिएकोमा सामुदायिक तर्फका शतप्रतिशतले छ भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागत तर्फका शतप्रतिशतले आफुहरूले तालिम लिने मौका नपाएको वताए । कक्षा मूल्याङ्कन र गृहकार्य दिने व्यवस्था छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिकका ५० प्रतिशतले छ र ५० प्रतिशतले छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने संस्थागतका शतप्रतशितले छ भन्ने प्रतिक्रिया दिएका थिए । विद्यालय निरीक्षकबाट निरीक्षण हुने गरेको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिकका ५० प्रतिशतले निरीक्षण हुने गरेको वताए भने ५० प्रतिशतले निरीक्षण नहुने गरेको वताएका थिए भने सोही प्रश्न संस्थागत तर्फका शिक्षकलाई सोधिएकोमा शतप्रतिशतले विद्यालय निरीक्षकबाट विद्यालयमा निरीक्षण नभएको प्रतिक्रिया दिएका थिए ।

यस प्रकार माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयमा करीब आधा जति विद्यार्थीसँग पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता नहुने, कक्षा मूल्याङ्कन र गृहकार्यको व्यवस्था पनि कम गरेको देखिन्छ । यस्तै विभिन्न कमी कमजोरीले गर्दा शतप्रतिशत विषय शिक्षकले तालिम पाएको भए पनि परिणाम संतोषजनक प्राप्त गर्न नसकेको देखिएको छ ।

तालिका २०

शिक्षण विधिको प्रयोग

क्र.स.	विवरण	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	व्याख्यान विधि	ज्ञ	छुण	ण	ण
२	समस्या समाधान विधि	ण	ण	ज्ञ	छुण
३	छलफल विधि	ण	ण	ज्ञ	छुण
४	प्रश्नोत्तर विधि	ज्ञ	छुण	ण	ण
जम्मा		द्द	ज्ञणण	द्द	ज्ञणण

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. २० लाई अध्ययन गर्दा कक्षा शिक्षणमा कुन विधिको प्रयोग गर्नुहुन्छ भनी प्रश्न सोधिएकोमा सामुदायिकतर्फका ५० प्रतिशतले व्याख्यान विधि र वाँकी ५० प्रतिशतले प्रश्नोत्तर विधि प्रयोग गर्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् भने सोही प्रश्न संस्थागत तर्फका विषय शिक्षकलाई सोधिएकोमा ५० प्रतिशतले समस्या समाधान विधिको प्रयोग गर्ने वताएका छन् भने वाँकी ५० प्रतिशतले आफुले शिक्षण गर्दा छलफल विधिको प्रयोग गर्ने वताएका छन् । सोही प्रतिक्रियालाई तलको चित्र नं. ९ मा देखाइएको छ ।

चित्र ९

शिक्षण विधिको प्रयोग

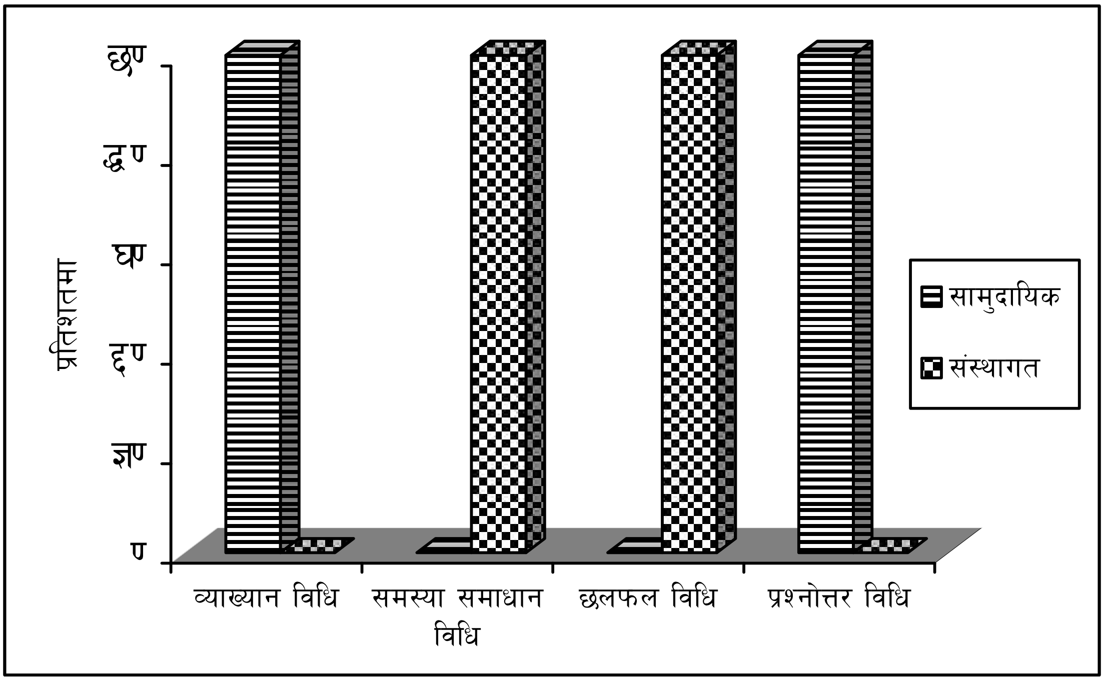

तालिका २१

विभिन्न विषयसँग सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलाप

क.स.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक		संस्थागत	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	ण	ण	द्द	ज्ञणण
२	छैन	द्द	ज्ञणण	ण	ण
	जम्मा	द्द	ज्ञणण	द्द	ज्ञणण

स्रोतः स्थलगत अध्ययन, २०६६

माथिको तालिका नं. २२ लाई अध्ययन गर्दा विषयसँग सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलाप गराउने गर्नु भएको छ भनि प्रश्न सोधिएकोमा सामुदायिक तर्फका शतप्रतिशत विषय शिक्षकले अतिरिक्त क्रियाकलाप गराउने नगरेको प्रतिक्रिया दिएका छन् भने सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालय तर्फका विषय शिक्षकलाई सोधिएकोमा शतप्रतिशतले आफुले अध्यापन गराउने विषयसँग सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलाप गराउने गरेको वताएका थिए ।

परिच्छेद : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको एस.एल.सी. परीक्षाको उपलब्धि सम्बन्धि तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा केन्द्रित रही यो अध्ययन सम्पन्न गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा छनौटमा परेको विद्यालयका प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपल, विद्यार्थी अभिभावक र विषय शिक्षकले दिएको प्रतिक्रिया र विद्यार्थीहरूको नतिजा समेतको आधारमा विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्दा निम्न तथ्याङ्कहरू देखिएका छन् :

१ जिल्लाभरीमा एस.एल.सी. परीक्षा २०६६ मा सामेल हुने सामुदायिक विद्यालयको संख्या ५७ वटा र संस्थागत विद्यालयको संख्या ९ वटा मात्र रहेको पाइयो ।

२ सामुदायिक विद्यालयको औषत प्राप्ताङ्कको उपलब्धि ४१.८१ र संस्थागत विद्यालयको औषत उपलब्धि ५३.७१ रहेको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि उच्च रहेको पाइयो ।

३ छनौटमा परेका सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धि ४६.८५ र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औषत उपलब्धि ५७.४५ रहेको देखियो । यसमा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको उपलब्धि १०.६० अंकले उच्च रहेको देखियो ।

४ सामुदायिक विद्यालयका छात्र/छात्रा बीचको उपलब्धि अध्ययन गर्दा छात्रको उपलब्धि ५३.७० र छात्राको उपलब्धि ४१ रहेको देखिएकोले छात्राको भन्दा छात्रको उपलब्धि १२.७० अंकले उच्च रहेको देखियो । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयका छात्र/छात्रा बीचको उपलब्धि हेर्दा छात्रको औषत उपलब्धि ५४.३० र छात्राहरूको औषत उपलब्धि ६०.६० रहेको देखियो । संस्थागत विद्यालयमा छात्रको भन्दा छात्राको उपलब्धि राम्रो देखियो अथवा ६.३० अंकले छात्राको उपलब्धि उच्च रहेको देखियो ।

५ सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको कक्षामा उपस्थिति कम रहने, विद्यार्थीले घरमा अध्ययन गर्ने समय कम हुने, अभिभावकको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको, अभिभावकले शैक्षिक अवस्थाको जानकारी नराख्ने आदि कारणले गर्दा

संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको भन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको उपलब्धि कम रहेको पाइयो ।

६ सामुदायिक विद्यालयका विषय शिक्षकले तालिम लिएको भए पनि विद्यार्थीहरूलाई ट्युसन/कोचिङ्गको व्यवस्था गर्न नसकेको, विद्यालयले परीक्षाको विश्लेषण गर्ने नगरेको पाइयो । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयमा कक्षाकोठाको राम्रो व्यवस्था भएपनि पाठ्यक्रम र शिक्षण सामग्री अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको पर्याप्तता नभएको पाइयो । संस्थागत विद्यालयमा कक्षा कोठाको पर्याप्तता कम भएको र शिक्षकले तालिम नलिएको पाइएको छ । यति हुँदा हुँदै पनि अन्य पक्ष सबल भएकोले गर्दा सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि राम्रो पाइएको छ ।

७ शिक्षकले कक्षामा दिने समय कम हुने गरेको, शिक्षण गर्दा प्रायः व्याख्यान विधिमात्र अपनाउने गरेकोले सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धि कम देखियो भने संस्थागत विद्यालयका शिक्षकले विद्यालयमा पूरा समय दिने र छलफल र समस्या समाधान विधि अपनाई अध्यापन गराउने गरेकाले उच्च उपलब्धि हाँसिल गरेको पाइएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

छनौट गरिएको सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण गरि हेर्दा सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि उच्च रहेको देखियो । त्यसरी नै सामुदायिक विद्यालयका छात्रहरूको उपलब्धि उच्च देखियो भने संस्थागत विद्यालयका छात्राहरूको उपलब्धि उच्च रहेको पाइयो । यसर्थ, प्राप्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा उचित मौका र वातावरण पाएमा छात्राहरूले पनि छात्रको भन्दा उच्च उपलब्धि हाँसिल गर्न सक्ने रहेछन् भन्ने निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ । त्यसरी नै सामुदायिक तर्फका विद्यार्थीहरूको उपलब्धि न्यून देखिनुमा अधिकांश अभिभावकको आर्थिक स्थिति कमजोर रहेको कारणले आफ्ना छोराछोरीलाई ट्यूसन, कोचिङ्गको व्यवस्था गर्न नसकेको, विद्यालयमा नियमित पठाउन नसकेको आदि अभिभावक गरिब हुनुको मुख्य कारण देखिएकोले उनीहरूको आर्थिक स्थितिमा सुधार भए बच्चाबच्चाको पढाइमा पनि सुधार गर्न सकिने देखिन्छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा पर्याप्त शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था नभएको, व्याख्यान विधिबाट शिक्षण गर्ने गरिएको, विद्यार्थीहरूले विभिन्न विषय पढ्ने समय कम भएकोले उपलब्धि प्राप्तिमा कमी देखिएको छ । उच्च उपलब्धि हाँसिल गर्न प्र.अ. र शिक्षकबिच समभ्कदारी सामान्जस्यता, शिक्षण सामग्रीको पर्याप्त व्यवस्था आदि गरिनुपर्ने देखिन्छ ।

५.३ सुझावहरू

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको एस.एल.सी परीक्षाको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने क्रममा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा सुझाबहरू प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपल, विषय शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकलाई प्रश्नावली सोधी प्राप्त प्रतिक्रिया तथा स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्क र कक्षा अवलोकन फाराम मार्फत प्राप्त तथ्याङ्कबाट देखिएका समस्याहरूलाई समाधान गर्न निम्न सुझाबहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

(क) पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता हुनुपर्ने : -

यस अध्ययनमा छनौटमा परेका सामुदायिक विद्यालयका ५० प्रतिशत विद्यालयमा पाठ्यक्रमको व्यवस्था शैक्षिक सत्र शुरु भई सक्दा पनि उपलब्ध हुन नसकेको देखिएकोले सम्बन्धित निकायले पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था उचित समयमा गर्न सके सामुदायिक विद्यालयका विधार्थीहरूको सिकाई उपलब्धिमा सुधार हुन सक्ने देखिएको छ । सामुदायिक विद्यालयका ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था विद्यालयमा पठनपाठन शुरु हुने बेलामा गर्न सकेको देखिन्छ । करिव आधा जति विधार्थीले शैक्षिक बर्ष शुरु हुनासाथ पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था गर्न सकेको देखिएन। जसको मुख्य कारण उनीहरूको घरको आर्थिक स्थिति कमजोर रहेको देखिन्छ । तसर्थ, जेहेन्दार, गरिब तथा हरेक कारणले पिछडिएका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय वा सम्बन्धित निकायले छात्रवृत्ती तथा निःशुल्क अध्ययन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने अवस्था देखिएको छ साथै पाठ्यपुस्तक किन्न नसक्ने अवस्थाका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयले निःशुल्क रूपमा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

(ख) शिक्षक तालिमको व्यवस्था हुनु पर्ने

संस्थागत विद्यालयका शतप्रतशित शिक्षकले तालिम नलिएको र सामुदायिक विद्यालयका शतप्रतिशतले तालिम लिएको देखिन्छ । सम्बन्धित निकायले संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूलाई पनि तालिमको व्यवस्था गरि दिएमा हालको प्राप्त उपलब्धिमा अझ बढोत्तरी हुने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूलाई पनि लामो अवधिको थप तालिम दिलाउन सके राम्रो उपलब्धि हाँसिल हुनसक्ने देखिएको छ ।

(ग) कक्षा कोठा र शिक्षण सामग्रीको उपलब्धता हुनुपर्ने

सामुदायिक विद्यालयले विद्यार्थी संख्याको आधारमा कक्षाकोठाको व्यवस्था गरेको देखिएको र संस्थागत विद्यालयमा ५० प्रतशितले मात्र उचित कक्षा कोठाको व्यवस्था गरेको देखिएकोले संस्थागत विद्यालयले पनि विद्यार्थी संख्याको आधारमा कक्षाकोठाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ । सामुदायिक विद्यालय मध्ये ५० प्रतिशतमा मात्र शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था भएको देखिएकोले शिक्षक सामग्रीको पर्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(घ) समयको पर्याप्तता हुनुपर्ने

सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका विद्यार्थीले विभिन्न विषयलाई छुट्याएको पढ्ने समय ज्यादै थोरै पाइयो । सबै विषयलाई उत्तिकै महत्त्व दिएर नपढ्ने भएकै कारण विद्यार्थीहरूले उच्च अंक प्राप्त गर्न नसकेको देखिएकोले सबै विषयलाई बराबर समय दिएर अध्ययन गर्ने बानी बसालेमा उच्च अंक प्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ ।

(ङ) अभिभावकले बालबच्चाको पढाइमा ध्यान दिनुपर्ने

विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नियमित पठाउने, घरमा अध्ययन गर्ने बानी बसाल्ने, अभिभावकले समय समयमा विद्यालयमा गएर आफ्ना बच्चा बच्चीको शैक्षिक अवस्थाको जानकारी लिने र विद्यालयले एस.एल.सी परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने गराउने गरेमा समग्र विषयको शैक्षिक उपलब्धि वृद्धि गर्न सकिन्छ ।

(च) विद्यालयले विद्यार्थीको पढाइका सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने

सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयहरूमा उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग, सबै विषयलाई सहयोग पुऱ्याउने अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्था, पाठ्यपुस्तकसँग सम्बन्धित अन्य अभ्यासहरू गराउने, दैनिक गृहकार्य दिने तथा जाँच गरिदिने र शिक्षकहरूले पनि आफ्नो पेशाप्रतिको मर्यादा राखि पुरा समय शिक्षण क्रियाकलापका विताउने गरेमा उच्च उपलब्धि हाँसिल हुनसक्ने देखिएको छ ।

(छ) विद्यालयको नियमित निरीक्षण हुनु पर्ने

सम्बन्धित निकायबाट बेला बेलामा विद्यालयको निरीक्षक भएमा अझ उपलब्धिमा वृद्धि हुन जाने देखिन्छ । अधिकार प्राप्त अधिकारीले संस्थागत र सामुदायिक दुवै विद्यालयहरूमा नियमित रूपमा निरीक्षण गरेमा विद्यालयका प्र.अ./प्रिन्सिपल, शिक्षक र विद्यार्थी सबै अनुशासित भै निरीक्षकले दिएको सुझाब अनुसार अध्यापन र अध्ययन गर्ने वातावरण निर्माण हुनसक्ने देखिएको छ । त्यसकारण,सरकारी निकायबाट नियमित रूपमा निरीक्षण र अनुगमन हुन सकेमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयको उपलब्धि उच्च हुन सक्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भग्रन्थ

कोइराला, विद्यानाथ र श्रेष्ठ, चन्द्रवहादुर (२०५९), **शैक्षिक व्यवस्थापन र संगठनात्मक व्यवहार**, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

खनाल, पेशल (२०६०), **शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति**, कीर्तिपुर: स्टुडेण्ट बुक्स एण्ड डिस्ट्रीव्युटर्स ।

नेपालमा शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरू (२०५९), काठमाडौं: मकालु बुक्स एण्ड स्टेशनर्स ।

पौडेल, अर्जुन प्रसाद (२०६२), **सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन,** काठमाडौं: शोधपत्र, अप्रकाशित कृति, ताहाचल ।

बराल, चन्द्र प्रसाद (२०६२), **वनेपा तथा पनौति नगरपालिका अन्तरगत सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षण सिकाई प्रक्रिया र एस.एल.सी. परीक्षा उपलब्धिमा परेका प्रभाव,** एक अध्ययन, शोधपत्र ।

रेग्मी र साथीहरू (२०६४), **शैक्षिक मनोविज्ञान,** काठमाडौं: न्यू हिरा बुक्स एण्ड इन्टरप्राईजेज ।

वाग्ले, मनप्रसाद र कार्की, उपेन्द्र कुमार (२०५७), **शिक्षाको आधार,** काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, चिरञ्जीवी एण्ड निर्मला (२०५७), **शिक्षाको समाजशास्त्रीय र दर्शनशास्त्रीय आधार,** काडमाडौं: एम.के पब्लिकेशन एण्ड डिष्ट्रिव्युटर्स ।

सेरिड (१९९३) **सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको दक्षतास्तर तुलनात्मक अध्ययन,** काठमाडौं: शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र, त्रि.वि ।